
Cognitive semantics in cognitive linguistics

Qurbonova Kamola Abdurahmonovna

k.qurbonova.06@mail.ru

Student of the Faculty of Philology,
Namangan State University

Annotation

This article examines the historical development, theoretical foundations, and role of cognitive semantics in modern linguistics based on scholarly sources. It discusses the fundamental principles of cognitive semantics, including the embodied nature of conceptual structure, the relationship between semantic and conceptual structures, the encyclopedic nature of meaning, and the connection between meaning construction and conceptualization. The study also reviews major theoretical approaches, including Conceptual Metaphor Theory by George Lakoff and Mark Johnson, Charles Fillmore's Frame Semantics, Ronald Langacker's Cognitive Grammar and Domain Theory, and Gilles Fauconnier and Mark Turner's Conceptual Integration (Blending) Theory. Furthermore, it explains the mechanisms of knowledge organization and reality conceptualization through categorization, prototype theory, and idealized cognitive models. The research employs descriptive, comparative, and cognitive analysis methods. The findings demonstrate the theoretical and practical significance of cognitive semantics for explaining the relationship between language and thought, conceptual meaning construction, discourse analysis, translation studies, and artificial intelligence-based natural language processing.

Keywords

Cognitive linguistics, cognitive semantics, conceptual metaphor, categorization, domain theory, image schema, conceptual system, encyclopedic meaning, idealized cognitive model

Kognitiv tilshunoslikning kognitiv semantika bo'limi haqida

Qurbonova Kamola Abdurahmonovna

k.qurbonova.06@mail.ru

Filologiya fakulteti talabasi,
Namangan davlat universiteti

Annotatsiya

Mazkur maqolada kognitiv semantikaning shakllanish tarixi, nazariy asoslari hamda zamonaviy tilshunoslikdagi o'rni ilmiy manbalar asosida atroflicha tahlil qilinadi. Tadqiqotda kognitiv semantikaning asosiy tamoyillari, jumladan, konseptual tuzilmaning mujassamlanganligi, semantik va konseptual tuzilmalarning o'zaro bog'liqligi, ma'noning ensiklopedik tabiati hamda ma'no hosil bo'lishining konseptuallashtirish jarayoni bilan uzviy aloqasi yoritiladi. Shuningdek, J. Lakoff va M. Jonsonning konseptual metafora nazariyasi, Ch. Fillmorning freym semantikasi, R. Langackerning kognitiv grammatika va domenlar nazariyasi hamda G. Faukonner va M. Tyornerning konseptual integratsiya (blending) nazariyasining kognitiv semantikadagi o'rni ilmiy jihatdan tavsiflanadi. Kategoriyalashtirish, prototip nazariyasi va ideallashtirilgan kognitiv modellar asosida insonning bilimni tashkil etish hamda voqelikni konseptuallashtirish mexanizmlari izohlanadi. Tadqiqot tavsifiy, qiyosiy-tahliliy va kognitiv tahlil metodlari asosida amalga oshirilgan. Shuningdek, kognitiv semantikaning psixolingvistika, diskurs tahlili,

tarjimashunoslik hamda sun'iy intellektga asoslangan tabiiy tilni qayta ishlash yo'nalishlaridagi nazariy va amaliy ahamiyati ham yoritiladi. Olingan natijalar kognitiv semantikaning til va tafakkur o'rtasidagi murakkab munosabatlarni izohlash hamda zamonaviy semantik tadqiqotlarning nazariy va metodologik asoslarini boyitishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar *Kognitiv tilshunoslik, kognitiv semantika, konseptual metafora, kategoriyalashtirish, domenlar nazariyasi, obraz-sxema, konseptual tizim, ensiklopedik ma'no, ideallashtirilgan kognitiv model*

Когнитивная семантика в когнитивной лингвистике

Қурбонова Камола Абдурахмоновна

k.qurbonova.06@mail.ru

*Студент филологического факультета,
Наманганский государственный
университет*

Аннотация *В данной статье на основе научных источников всесторонне анализируются история становления, теоретические основы и место когнитивной семантики в современном языкознании. В исследовании рассматриваются основные принципы когнитивной семантики, включая воплощённый характер концептуальной структуры, взаимосвязь семантических и концептуальных структур, энциклопедическую природу значения, а также тесную связь формирования значения с процессом концептуализации. Кроме того, научно характеризуется значение теории концептуальной метафоры Джорджа Лакоффа и Марка Джонсона, фреймовой семантики Чарльза Филлмора, когнитивной грамматики и теории доменов Рональда Лэнгакера, а также теории концептуальной интеграции (блендинга), разработанной Жилем Фоконье и Марком Тёрнером. Механизмы организации знаний и концептуализации действительности объясняются с позиций категоризации, теории прототипов и идеализированных когнитивных моделей. В работе использованы описательный, сравнительно-аналитический и когнитивный методы исследования. Также раскрывается теоретическая и практическая значимость когнитивной семантики для психолингвистики, дискурс-анализа, переводоведения и обработки естественного языка на основе искусственного интеллекта. Полученные результаты демонстрируют важную роль когнитивной семантики в объяснении сложных взаимоотношений языка и мышления, а также в развитии теоретических и методологических основ современной семантики.*

Ключевые слова *Когнитивная лингвистика, когнитивная семантика, концептуальная метафора, категоризация, теория доменов, образ-схема, концептуальная система, энциклопедическое значение, идеализированная когнитивная модель*

Kognitiv tilshunoslik fani insonning bilish jarayonida tilning ahamiyatini o'rganadi. Kognitiv tilshunoslik markazida tushuncha turadi, ya'ni fonetik, leksik, grammatik jihatdan shakllangan til va uning qoidalari orqali inson ongida tushuncha paydo bo'ladi. Turli qoliplarga solingan belgilar tizimi ongda saralanib, ideallasadi. Tushunchalar birlashib, yangi ma'lumot haqida tasavvur hosil bo'ladi. Til psixologik, kommunikativ va madaniy omillarning o'zaro ta'sirini aks ettiradi, ya'ni til va uning tuzilishi ong qanday ishlashini ko'rsatadi. Tilning kognitiv vazifasi esa inson ongida ma'nolarni tartibga solish va saqlash usullarini tushunishni o'z ichiga oladi. Bu jihatlarni o'rganishda kognitiv tilshunoslik juda muhim. Bu fanning vazifasi insonning qanday bilim turlariga ega ekanligini, ular qanday shakllarda saqlanishi va qanday qo'llanishini o'rganishdir. Ushbu fan til va ongning o'zaro munosabatiga turlicha yondashuv asosida qaraydi. Shu nuqtayi nazardan kognitiv tilshunoslik uchta asosiy bo'limga bo'linadi:

- kognitiv fonologiya;
- kognitiv semantika;
- kognitiv grammatika.

Ushbu bo'limlar tilni qoidalar tizimi sifatida emas, inson tafakkuri va kognitiv jarayonlar bilan bog'liq holda o'rganadi. Ularning har biri alohida xususiyatlarga ega. Bu bo'limlar ichida kognitiv semantika bo'limi alohida ajralib turadi. Xalqaro kognitiv tilshunoslik jamiyatining nashri bo'lgan "Cognitive Linguistics" jurnalining 1990-yilda chop qilingan birinchi sonida ushbu yo'nalishning asosiy maqsadi tilni "axborot yaratuvchi, tartiblashtiruvchi va uzatuvchi vosita" sifatida o'rganish ekanligi ma'lum qilingan edi (Safarov, 2013; 216). Ma'lumki, kognitiv tilshunoslik tilga nisbatan modulli yondashuvni qabul qilmaydi: tildagi barcha tuzilmalar: morfemalardan tortib, so'zlar va sintaktik qoliplargacha tabiatan ma'noga ega deb hisoblanadi va, bundan tashqari, ular bir xil turdagi, ya'ni ramziy shakl-ma'no juftliklari, deb

qaraladi (Lemmens, 2015; 90). Kognitiv semantika bo'limi kognitiv tilshunoslikning bir qismi bo'lib, til birligining ma'nosi va uni inson idroki orqali tushunish jarayonini o'rganadi. Bu bo'lim insonning o'z tafakkuri orqali dunyoni qanday tushunishi va qabul qilishi bilan bog'liq bo'lib, til va tafakkur o'rtasidagi aloqani chuqurroq tushunish imkonini beradi. Kognitiv semantika nafaqat so'zlarning ma'nolarini, balki ularning ma'lum bir makon va zamonda qo'llanib, ma'no o'zgarishiga uchrashi va inson ongida aynan o'sha holatga xos tarzda tushunilishini ham tahlil qiladi. Bu jihatdan u konseptual metafora va metonimiyalarning idrok etilishini o'rganish vazifasini ham o'z ichiga oladi (Qurbonova, 2026; 17).

Kognitiv semantika kognitiv tilshunoslikning markaziy yo'nalishlaridan biri bo'lib, til ma'nosini inson tafakkuri va konseptual tizimi bilan uzviy bog'liq holda o'rganadi. Ushbu yo'nalish XX asrning 70-yillarida formal semantika yondashuviga muqobil sifatida shakllangan. An'anaviy semantik nazariyalarda ma'no til birliklari va tashqi dunyo obyektlari o'rtasidagi munosabat sifatida talqin qilinsa, kognitiv semantikada ma'no inson ongida mavjud bo'lgan konseptual tuzilmalar mahsuli sifatida qaraladi. Shu sababli ma'no til tizimining mustaqil elementi emas, balki insonning bilish, tajriba va kategoriyalashtirish jarayonlari bilan chambarchas bog'liq hodisa hisoblanadi. Bir tomondan, kognitiv semantika kognitiv tilshunoslikning ma'noga konseptual yondashuvini o'z ichiga oladi, deyish mumkin. Kognitiv tilshunoslikning konseptual yondashuvi tilda konseptual mazmun qaysi qoliplar asosida va qanday jarayonlar orqali tashkil etilishi bilan shug'ullanadi. Shunday qilib, u makon va zamon, sahnalar va voqealar, mohiyatlar va jarayonlar, harakat va makon, kuch va sababiyat kabi asosiy konseptual toifalarning lisoniy tuzilishini o'rganadi (Talmy, 2019; 2).

Kognitiv semantikaning asosiy tamoyillaridan biri til va tafakkurning ajralmasligi g'oyasidir. Ushbu yondashuvga ko'ra til birliklarining ma'nosi insonning dunyo haqidagi bilimlari, tajribasi va konseptual tizimi asosida shakllanadi. Natijada lingvistik ma'no nafaqat obyektiv voqelikni aks ettiradi, balki uni inson ongida qay tarzda konseptuallashtirishini ham namoyon etadi. Shuning uchun kognitiv semantika konseptlar, freymlar, ideallashtirilgan kognitiv modellar, metafora, metonimiya va mental makonlar kabi tushunchalarni tadqiq etishga alohida e'tibor qaratadi. Mazkur yo'nalish ma'noni statik hodisa sifatida emas, balki dinamik va konstruktiv jarayon sifatida talqin qiladi. Ma'no nutq jarayonida mavjud bilimlar, kontekst va kognitiv mexanizmlar o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladi. Shu jihatdan kognitiv semantika til birliklarining ma'nosini tushuntirish bilan cheklanmay, inson ongida bilimlarning tashkil topishi va til orqali ifodalanish mexanizmlarini ham o'rganadi. Natijada ushbu yondashuv til, tafakkur va tajriba o'rtasidagi murakkab munosabatlarni izohlashda muhim nazariy asos vazifasini bajaradi.

Kognitiv semantika bir qator nazariy tamoyillarga asoslanadi. Ushbu tamoyillar til ma'nosining inson tafakkuri, tajribasi va konseptual tizimi bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatadi. Mazkur yo'nalishning muhim g'oyalaridan biri konseptual tuzilmaning inson bilan mujassamlashganligi haqidagi qarashdir (Ungerer & Schmid, 1996; 157). Unga ko'ra insonning konseptual tizimi jismoniy olam bilan o'zaro ta'sir jarayonida shakllanadi. Inson tanasi va uning fazoviy tajribasi ko'plab konseptlarning vujudga kelishida asosiy manba bo'lib xizmat qiladi. Masalan, "ichida", "tashqarisida", "kirish", "chiqish" kabi fazoviy tajribalar keyinchalik mavhum tushunchalarni anglashda ham qo'llanadi. Shu asosda muhabbat, sog'liq yoki ruhiy holat kabi mavhum hodisalar "konteyner" modeli orqali konseptuallashtiriladi. Kognitiv semantikaning yana bir muhim tamoyili semantik tuzilma va konseptual tuzilmaning o'zaro bog'liqligidir.

Ushbu yondashuvga ko'ra til birliklari bevosita tashqi dunyo obyektlariga emas, balki inson ongidagi konseptlarga murojaat qiladi. So'zlar, grammatik shakllar va sintaktik konstruksiyalar ma'lum konseptual mazmunni ifodalaydi. Shuning uchun ma'no faqat leksik birliklarga xos hodisa emas, balki grammatik vositalar orqali ham namoyon bo'ladi. Masalan, aniq va majhul nisbatdagi gaplar bir xil voqelikni ifodalasa-da, hodisaning turli ishtirokchilariga e'tibor qaratishi bilan farqlanadi. Kognitiv semantikada til ma'nosi insonning dunyo haqidagi bilimlari va tajribalaridan ajralgan holda mavjud bo'la olmaydi. Shu sababli ma'no qat'iy lug'aviy ta'riflar bilan chegaralanmaydi, balki keng ensiklopedik bilimlar tizimi bilan bog'liq holda talqin qilinadi. Bu yondashuv til birliklarining ma'nosini tushuntirishda kontekst, madaniyat va individual tajriba omillarining muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Natijada kognitiv semantika ma'noni insonning bilish faoliyati mahsuli sifatida o'rganib, til va tafakkur o'rtasidagi murakkab munosabatlarni yoritishga xizmat qiladi.

Kognitiv semantikaning muhim tamoyillaridan biri ma'no ifodalash jarayonining ensiklopedik xususiyatga egaligidir. Ushbu yondashuvga ko'ra so'zlarning ma'nosi lug'atdagi qisqa va qat'iy ta'riflar bilan cheklanmaydi. Aksincha, har bir til birligi inson ongida mavjud bo'lgan keng bilimlar tizimiga kirish nuqtasi vazifasini bajaradi. Shuning uchun ma'noni anglash jarayonida nafaqat til birligining lug'aviy mazmuni, balki unga bog'liq bo'lgan madaniy, ijtimoiy va tajribaviy bilimlar ham faol ishtirok etadi. Kognitiv semantikada so'z ma'nosi tayyor va o'zgarmas hodisa sifatida emas, balki kontekst asosida shakllanuvchi dinamik jarayon sifatida talqin qilinadi. Til birliklari ma'lum konseptual bilimlarni faollashtiradi va nutq vaziyatiga mos ma'no shu bilimlar asosida quriladi. Shu sababli bir xil so'z turli kontekstlarda turlicha mazmun kasb etishi mumkin. Ma'noning bunday talqini insonning dunyo haqidagi ensiklopedik bilimlari va nutqiy vaziyatning o'zaro ta'siriga asoslanadi. Mazkur

tamoyil kognitiv semantikaning an'anaviy semantik nazariyalardan farq qiluvchi jihatlaridan birini namoyon etadi. Agar klassik yondashuvlarda ma'no qat'iy chegaralangan ta'riflar orqali izohlansa, kognitiv semantikada ma'no konseptual bilimlar tarmog'i bilan bog'liq murakkab hodisa sifatida qaraladi. Natijada til birliklarining ma'nosini tushuntirishda inson tajribasi, madaniy bilimlari va kommunikativ kontekst muhim omillar sifatida e'tirof etiladi.

Kognitiv semantikaning yana bir asosiy tamoyili ma'no qurilishi va konseptuallashtirish jarayonining o'zaro bog'liqligiga asoslanadi. Ushbu yondashuvga ko'ra til birliklari ma'noni bevosita kodlamaydi, balki uni hosil qilish uchun zarur bo'lgan konseptual jarayonlarni faollashtiradi. Boshqacha aytganda, so'zlar va grammatik konstruksiyalar ma'no yaratish vositasi emas, balki ma'no qurilishini yo'naltiruvchi kognitiv signallar vazifasini bajaradi. Natijada ma'no tayyor holatda mavjud bo'lmay, nutq jarayonida shakllanadigan dinamik hodisa sifatida qaraladi. Ma'no qurilishi insonning ensiklopedik bilimlari, tajribasi va kognitiv strategiyalariga tayanadi. Til birliklari ma'lum konseptual tuzilmalarni faollashtirib, ular o'rtasida yangi bog'lanishlarning hosil bo'lishiga imkon yaratadi. Shu sababli bir xil ifoda turli kontekstlarda turlicha talqin qilinishi mumkin. Kognitiv semantikada ushbu jarayon konseptuallashtirish deb ataladi va u inson tafakkurining faol ishtirokini talab qiladi. Mazkur tamoyilni tushuntirishda mental makonlar va konseptual integratsiya nazariyasi muhim o'rin tutadi. Ushbu nazariyaga ko'ra inson ongida turli vaziyatlar va bilimlarga oid mental makonlar shakllanadi hamda ular o'rtasidagi konseptual moslashuv natijasida yangi ma'nolar yuzaga keladi. Integratsiya jarayonida bir nechta konseptual makonlarning elementlari birlashib, avval mavjud bo'lmagan yangi mazmun hosil qiladi. Shuning uchun ma'no inson ongidagi konseptual operatsiyalar mahsuli sifatida talqin qilinadi. Demak, kognitiv semantikada ma'no til birliklarining ichki

xususiyati sifatida emas, balki tafakkur, tajriba va konseptual bilimlarning o'zaro ta'siri natijasida vujudga keladigan dinamik kognitiv jarayon sifatida qaraladi. Ushbu yondashuv til orqali ma'no hosil bo'lish mexanizmlarini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Kognitiv semantika doirasida tadqiq etiladigan muhim masalalardan biri ma'noning jismoniy tajriba bilan bog'liqligidir, ya'ni insonning konseptual tizimi uning atrof-muhit bilan o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Shu sababli ko'plab mavhum tushunchalar bevosita jismoniy tajriba asosida konseptuallashtiriladi. Kognitiv semantikada bu jarayon konseptual metaforalar orqali izohlanadi. Konseptual metaforalar insonning konkret tajribaga asoslangan bilimlarini mavhum tushunchalarni anglash uchun qo'llashiga imkon beradi. Masalan, miqdorning ortishi balandlikning oshishi bilan bog'lanib, "ko'tarilish", "o'sish" kabi fazoviy tushunchalar son, narx yoki iqtisodiy ko'rsatkichlarning ko'payishini ifodalashda qo'llanadi. Bunday metaforik bog'lanishlar insonning kundalik hayot tajribasi asosida shakllanadi va konseptual tizimning muhim tarkibiy qismini tashkil etadi.

Kognitiv semantikaning yana bir asosiy tadqiqot yo'nalishi konseptual tuzilmaning til orqali ifodalanish mexanizmlarini o'rganishdir. Ushbu yondashuv tilning leksik va grammatik vositalarini yagona konseptual tizimning tarkibiy qismlari sifatida talqin qiladi. Mazmunli so'zlar voqea-hodisalarning asosiy ishtirokchilari va xususiyatlarini ifodalasa, grammatik birliklar ushbu mazmunning qanday tashkil etilganini ko'rsatadi. Demak, tilning grammatik va leksik qatlamlari birgalikda inson ongidagi konseptual tuzilmani shakllantiradi va namoyon etadi. Shu tariqa kognitiv semantika ma'noning jismoniy tajriba bilan bog'liqligi, konseptual metaforalar, obraz-sxemalar hamda konseptual tuzilmalarning til vositasida ifodalanishi kabi hodisalarni tadqiq etish orqali til va tafakkur o'rtasidagi munosabatlarni yoritishga xizmat qiladi. Ushbu yo'nalish ma'noni insonning bilish faoliyati mahsuli

sifatida tushuntirishda muhim nazariy asos bo'lib hisoblanadi.

Shuningdek, semantik hodisalarning eng muhim va keng tarqalganlaridan biri polisemiya (ko'p ma'nolilik) hisoblanadi, ya'ni alohida so'z va morfemalar odatda bir-biri bilan tizimli ravishda bog'langan ko'plab ma'nolarga ega bo'lishi faktidir. Bunday tizimli aloqalar mavjud bo'lgan joyda, ushbu munosabatlarni boshqaradigan umumiy tamoyillarni kashf etish kognitiv semantikaning vazifalaridan biri hisoblanadi (Lakoff, 1988; 140). Kognitiv semantikada ma'noning ensiklopedik tabiati alohida tadqiqot obyekti hisoblanadi. Bu nazariyaga ko'ra so'z ma'nosi alohida va mustaqil birlik sifatida emas, balki keng konseptual bilimlar tizimining bir qismi sifatida mavjud bo'ladi. Shuning uchun til birliklarini anglash jarayonida freymlar va domenlar muhim rol o'ynaydi. Freymlar insonning kundalik tajribasi asosida shakllangan bilim tuzilmalari bo'lib, ma'lum tushunchalarni izohlash uchun zarur bo'lgan konseptual fonni ta'minlaydi. Har bir til birligi ma'lum freym bilan bog'langan bo'lib, uning ma'nosi aynan shu bilimlar tizimi doirasida tushuniladi.

Kognitiv semantikada domenlar nazariyasi ham ma'no tuzilishini tushuntirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu nazariyaga ko'ra til birliklari ma'lum konseptual domenlar fonida talqin qilinadi. So'zning profili e'tibor qaratilgan konseptual elementni ifodalasa, baza ushbu profilni tushunish uchun zarur bo'lgan bilimlar majmuasini tashkil etadi. Shu sababli til birliklarining ma'nosi ularning aloqador konseptual tuzilmalari bilan birgalikda tahlil qilinadi. Kognitiv semantikada konseptual moslashuvlarga ham ma'no hosil bo'lishining muhim mexanizmlaridan biri sifatida qaraladi. Konseptual moslashuv turli konseptual domenlar yoki bilim tuzilmalari o'rtasidagi bog'lanishlarni ifodalaydi. Bunday bog'lanishlar orqali inson mavhum tushunchalarni konkret tajriba asosida angelaydi, yangi ma'nolar hosil qiladi va murakkab hodisalarni izohlaydi. Konseptual

metafora ushbu jarayonning eng muhim ko'rinishlaridan biri bo'lib, unda bir konseptual domenning tuzilmasi boshqa domenni tushunish uchun qo'llanadi. Shuningdek, metonimiya ham konseptual moslashuvning muhim turi hisoblanadi. Unda bir obyekt yoki hodisa unga yaqin aloqador boshqa obyektni ifodalash uchun xizmat qiladi. Bundan tashqari, freymlar va sxemalarga asoslangan moslashuvlar ham nutq mazmunini tushunishda muhim rol o'ynaydi. Shu tariqa konseptual moslashuvlar insonning bilimlar tizimi va til birliklari o'rtasidagi bog'lanishni ta'minlaydi. Kognitiv semantikaning muhim tadqiqot yo'nalishlaridan yana biri kategoriyalashtirish jarayonidir. Kategoriyalashtirish insonning obyektlar, hodisalar va tushunchalarni muayyan guruhlariga ajratish qobiliyatini anglatadi. Ushbu jarayon til tizimining shakllanishida ham muhim o'rin tutadi, chunki so'zlar aynan ma'lum kategoriyalarni ifodalash uchun xizmat qiladi. Kognitiv semantikada kategoriyalar qat'iy va o'zgarmas chegaralarga ega bo'lgan tuzilmalar sifatida emas, balki prototip tamoyiliga asoslangan tizimlar sifatida talqin qilinadi. Bu yondashuvga ko'ra, ayrim a'zolar kategoriya uchun markaziy va tipik namunalar hisoblanadi, boshqalari esa periferik mavqega ega bo'ladi. Mazkur hodisa ideallashtirilgan kognitiv modellar orqali izohlanadi. Ushbu modellar insonning dunyo haqidagi umumlashtirilgan bilimlarini aks ettirib, konseptlar va kategoriyalar o'rtasidagi munosabatlarni tushuntirish imkonini beradi. Natijada kategoriyalashtirish inson tafakkuri va til o'rtasidagi bog'liqlikni yorituvchi muhim kognitiv mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Kognitiv semantika zamonaviy tilshunoslik sohalari uchun muhim ahamiyatga egadir. Ushbu soha psixolingvistikada tilni idrok etish, ma'no hosil qilish va konseptuallashtirish jarayonlarini tushuntirishda muhim nazariy asos vazifasini bajaradi. Diskurs tahlilida esa matn va nutq mazmunining kontekst hamda konseptual bilimlar bilan bog'liqligini izohlashga xizmat

qiladi. Tarjimashunoslikda konseptual metaforalar, freymalar va madaniy xos ma'nolarni adekvat ifodalashda muhim metodologik yondashuv sifatida qo'llaniladi. So'nggi yillarda kognitiv semantikaning tamoyillari sun'iy intellektga asoslangan tabiiy tilni qayta ishlash (Natural Language Processing, NLP) tizimlarida matnni semantik tahlil qilish, ma'noni avtomatik anglash, mashina tarjimai hamda yirik til modellari faoliyatini takomillashtirishda keng qo'llanilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, kognitiv semantika til birliklari ortida yotgan konseptual mexanizmlarni aniqlash, ma'no hosil bo'lish jarayonini izohlash hamda til va tafakkur o'rtasidagi murakkab munosabatlarni

yoritishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu yo'nalish nafaqat lingvistik tadqiqotlar doirasini kengaytiradi, balki psixologiya, falsafa, sun'iy intellekt va boshqa fanlar bilan integratsiyalashgan holda yangi ilmiy izlanishlar uchun imkoniyat yaratadi. O'zbek tilshunosligida ham kognitiv semantika masalalarini chuqur o'rganish, uning nazariy asoslarini milliy til materiallari asosida tadqiq etish hamda konseptual tahlil metodlarini amaliyotga joriy etish dolzarb vazifalardan biridir. Mazkur yo'nalish bo'yicha olib boriladigan izlanishlar tilning kognitiv tabiatini chuqurroq anglash, o'zbek tilining konseptual xususiyatlarini ochib berish va kognitiv tilshunoslikning milliy ilmiy maktabini rivojlantirishga muhim hissa qo'shadi.

References:

1. Lakoff, G. (1988). *Cognitive semantics*. In U. Eco, M. Santambrogio, & P. Violi (Eds.), *Meaning and mental representations*. 119–154. Springer.
2. Lemmens, M. (2015). *Cognitive semantics*. In N. Riemer (Ed.), *The Routledge handbook of semantics*. 90–105. Routledge.
3. Qurbonova, K. (2026). *Kognitiv tilshunoslikka oid atamalarning izohli lug'ati*. Mashrab.
4. Talmy, L. (2019). *Cognitive semantics: An overview*. In *Cognitive semantics*. 1–28. De Gruyter.
5. Ungerer, F., & Schmid, H. J. (1996). *An introduction to cognitive linguistics*. Longman.
6. Сафаров, Ш. (2013). *Семантика*. Ўзбекистон миллий энциклопедияси.